

Makói kaleidoszkóp

Ha a hatodik éve sikeresen működő, határon túli magyarok részére szervezett Makói Művésztelep előzményeit keressük, vissza kell mennünk az 1920-as évekig, amikor Rudnay Gyula nyári gyakorlatra hozta tanítványait a Maros-parti városba, ahol művészetpártoló polgárcsaládok látták vendégül a növendékeket. Nagylelkű támogatásuk bizonyítéka a hálaól itt hagyott festmények sora: Barcsay Jenő, Istókovics Kálmán, Vén Emil alkotásai.

A Rudnay-féle telepet sokáig nem követte más, szervezett művészcsoport Makón. Magányos farkasként éltek csak – és küszködtek megélhetésért, elismerésért – idevaló, környékbeli, vagy hosszabb-rövidebb időre idetelepült művészek, köztük Torma Imre¹ és Dehény Lajos² festők, Nagy Gyula³ szobrász, de egyikük sem kapott akkora anyagi és erkölcsi megbecsülést, hogy elégedettek lehettek volna a helyi mecenaturával. Torma csendélet-festéssel, Dehény tanítással, Nagy Gyula – bár három szobra is áll a városban – szőlőműveléssel kereste kenyerét.

Tanítottak – sőt a tanításért jöttek a gimnáziumba – olyan kitűnő művészek, mint Fáy Lóránt⁴ és Ecsődi Ákos⁵, de ittlétük alatt sem honosodott meg igazán a városban a képzőművészet. „A makói földön” – jegyezte meg Ecsődi Ákos egy írásban⁶ a múzsák félfénken hagyta lábnyomot.”

Makó, ez az 1920 óta határszéli kisváros, nem volt képes úgy eltartani festőit, mint a kétszerte nagyobb Hódmezővásárhely, vagy a Dél-Alföld szellemi központja: Szeged. Az elmúlt két és fél évtizedben azonban sajátos módon mégis szóhoz jutottak itt a szépmesterek: „A százesztendőös magyar művésztelepi mozgalomban az utolsó huszonöthöz Makó is hozzáadta a maga nevét, hitét és szeretetét” – írja Torok Sándor szabadkai festő⁷, aki 1972-ben járt először művésztelepen Makón és 1996-ban újra eljött.

A negyedszázaddal ezelőtti Maros Menti Művésztelep létrejöttének közvetlen kiváltó oka a városban élő újabb művészgeneráció jelentkezése, és a hatvanas évek végének szellemi fellendülése, de katalizáló szerepe volt benne Solymár István (1924–1977) művészettörténésznek, a Magyar Nemzeti Galéria akkori főigazgató-helyettesének. Solymár 1968 őszén járt először Makón, lappangó Nagy István képek után nyomozva. Itt-tartózkodása alatt dr. Tóth Ferenc, a József Attila Múzeum igazgatója volt kalauza, aki megismertette a helyi köz- és kulturális élet képviselőivel és az itt élő művészekkel. Ettől az időtől kezdve Solymár István évente megfordult Makón. Tanácsaival, sőt, tevőlegesen is segítette a helyi képzőművészet kibontakozását; kiállításokat rendezett és nyitott, támogatta a művésztelep szervezését.

Az 1971-ben helyi kezdeményezésre és helyi erőből megalakult művésztelepen már a második évben kezdetét vette a solymári koncepció megvalósulása: a határon túli magyar művészekkel való kapcsolatteremtés. Ez természetesen hivatalosan soha nem hangzott – hangozhatott – el abban az időben, de a gyakorlatban létrejött. 1972-ben megjelentek Makón a vajdaságiak⁸, 1973-ban az erdélyiek⁹, és jöttek is, amíg hívták őket.

¹ Torma Imre (1893–1954) Makói születésű, Makón élő festőművész.

² Dehény Lajos (1906–1952) Festőművész. Földéakon született, Hódmezővásárhelyen és Makón tanított.

³ Nagy Gyula (1907–1983) Szobrászművész. Makón született.

⁴ Fáy Lóránt (1906–1945) Festőművész. 1938-tól 1940-ig tanított a makói Csanád Vezér Gimnáziumban.

⁵ Ecsődi Ákos (1902–1983) Festőművész. 1940–1952-ig tanított a makói gimnáziumban.

⁶ Ecsődi Ákos: Csanád képzőművészete (Csanádi Kalendárium 1948)

⁷ Torok Sándor: Makó melege (Makói Hét 1996. aug. 16.)

⁸ Gyurkovics Hunor, Torok Sándor, később Nemes Fekete Edit, Straub József, Zsáki István

⁹ Balázs Imre, Kusztos Endre, később Benczédi Ilona, Kozma István, Török Pál, Gáll András

A marosmenti Művésztelep igen heterogén képződmény volt az első években. A helyi festők¹⁰, a szegediek¹¹, és a határon túliak mellett Solymár közreműködésével megtalálták az utat Makóra az akkori művelődéspolitikai által félreállított művészek¹², a tiltottak és a tehetséges pályakezdők¹³. A sokféleség termékenyítő hatására megindult eleven szellemi pezsgés jellemezte az akkori telepet és a kultúrára, öntevékeny társadalmi életre kiéhezett város értelmisége szinte megrohanta a művészeket. Zsúfolásig megteltek a kiállítás-megnyitók és felsejlettek egy kicsiny, de fejlődőképes mecenatura körvonalai is.

Ennek az ígéretes, spontánul alakuló művészeti életnek vetett véget a művésztelepek hetvenes évek derekán kezdődő, felülről irányított átszervezése, szakosítása. Azzal az indokkal, hogy a műfaji, a stílári és a technikai sokféleség gátolja a fejlődést, a Marosmenti Művésztelepet a sokszorosított nyomdai grafika műhelyévé alakították. Az átszervezés szinte észrevétlenül 1976-ban vette kezdetét és 1979–1980-ra vált teljessé. A Makói Grafikai Művésztelepen már nem volt helye sem a határon túli, sem a helyi művészeknek. Ha késve is, de Makón is végbement a művészet és a közönség elidegenedésének tipikus XX. századi folyamata. Az avantgárd sokszorosított grafika egyeduralmának tíz esztendeje alatt a képzőművészet elvesztette nagyszámú közönségét, a kiállítótermek kiürültek, és virágzani kezdett a giccspár.

1989-re a már korábban hanyatlásnak indult grafikai telep felbomlott és megszűnt.

1991-ben – a hetvenes évek elejéhez hasonlóan – az önkormányzat döntése alapján megalkult az azóta is működő, határon túli magyar művészeket fogadó Makói Művésztelep. Az 1992-es katalógus előszavában Banner Zoltán művészettörténész feltette a kérdést, hogy mekkora móló épüljön a Maroson a határon túli magyar művészek fogadására. Kérdésére azóta megszületett a válasz: hat nyári művésztelep, tíz nagy és tucatnyi kisebb kiállítás, félezer Makón készült és ebből 170, a városnak hagyott műalkotás. A hat év alatt itt megfordult 30 erdélyi, kárpátaljai, felvidéki és vajdasági művész számára alkalmas móló épült, amin elfér a helyi műpártolók több száz fős tömege is. Hat év alatt kialakult a visszatérőkből a telep szilárd magja. Közülük néhányan már a Marosmenti Művésztelepre is jártak, mint Kusztoz Endre szovátai festő. Páskándy Géza gyönyörű sorokat írt szénfestményeiről, a Nemzeti Galéria több rajzát őrzi. Egyike Erdély nagy öregjeinek, elmúlt hetven éves. Mindennap rajzol. Ha egy nap kimarad, „nekem az a nap elveszett” – mondja. Valaha László Gyula ösztönzésére váltott át a közgazdaságról a képzőművészetre, Gy. Szabó Béla tanítványaként végezte el a főiskolát Kolozsvárt. Drámai erejű szénrajzain emberi sorsokat jelenít meg a kiégett, elkorhad, villámsújtott, megcsontított fákon keresztül. Makó sokat jelent neki: „1973-ban a Magyar Nemzeti Galéria-beli kiállításom után Solymár István küldött ide, Húsz évvel később újra itt lehettem és azóta is minden évben. Az újrakezdést találtam meg. Úgy vettem észre, hogy ha leálltam, megrekedtem, itt mindig új életre kapok. Rajzolom a fákat, s figyelem az embereket. Ma sok ember megfordult körülöttem, míg rajzoltam. Odajöttek, s nézték mit csinálok. Kérdezgettem, mit látnak benne, a lerajzolt fában. S az egyik azt mondotta: az életemet. Hogy sok törés van benne. Ez az ember a Páva utcán azt mondotta, azért tetszik a rajzom, mert föl lehet ismerni, mi van rajta. S hogy jogos-e az igény a felismerhető ábrázolásra? Erről egyszer Benedek Marcellal beszélgettem. Ő mondotta, hogy Petőfi költészete a legmagasabb, de a legegyszerűbb irodalmi igénynek is megfelel. S ezt szeretném én a rajzolásban elérni.”

Nemes Fekete Edit szabadkai. Kusztoz Endrével egyszerre járt Makón először. 1991 óta minden évben eljön. Jól érzi magát itt, azt mondja: „Makó rokonváros. Az utolsó négy-öt évben különösen megnőtt az érteke annak, hogy meghívnak, hogy itt lehetek. Szeretem Makót. Van lelke. Az emberek adnak neki lelket. A földközelséget érzem bennük is, az őszinteséget, a szorgalmat, azt, ami nekem természetes.” Nemes Fekete Edit alapeleme a föld. Plasztikáit samottos anyagból gyúrja. Vékony lapot nyújt belőle, majd nőlakká vagy házzá hajtogatja. Ezen a két motívumon keresztül fejezi ki mondanivalóját, akár keresztutat

¹⁰ Jámborné Balog Tünde, Karsainé Volent Irén, Takács Győző, Pethő János

¹¹ Dér István, Fontos Sándor, Cs. Pataj Mihály, Winkler László

¹² Csiky Tibor, Halmy Miklós, Iványi Ödön

¹³ Banga Ferenc

készít, akár sorozatot Szenteleky¹⁴ műveihez, akár a hét vezért egy stilizált jurta rátét-díszeként a honfoglalás évfordulójára, a ház és haza gondolatkör jegyében.

Pap Gábor művészettörténész „Szemet-lelket gyönyörködtető kaleidoszkóp”-nak nevezte a Makói Művésztelep egyik kiállítását.¹⁵ Ez a telep egészére is igaz. Ahogyan a tükrös falu dobozban minden mozdulatra más-más, de mindig tökéletesen zárt alakzat jön létre, úgy sorakoznak fel egymás mellett a Makóra járó művészek szuverén világai. Megfér itt egymással festő és rajzművész, szobrász és keramikus, realista és absztrakt, dekoratív és expresszív, derűs és tragikus életfelfogású művész. Öntörvényű, egymásra egyáltalán nem hasonlító művészetükben egyetlen közös vonás van: az emberi és nemzeti sorskérdések iránti elkötelezettség, a mélységes humánus.

A korondi Páll Lajosnak minden őse fazekas, vagy ahogy ő mondja fazekas volt. Az anyai dédapja is, aki Kiskörén halt meg 1916-ban. Szekéren húzták a többiek, mert a ló kidőlt Nagyváradnál. Páll Lajosék 18-an voltak testvérek. Akik felnőttek, mind foglalkoztak fazakassággal, a lányok is, míg otthon voltak, csak belőle lett festő és költő. Festményein Korondot látjuk viszont ugyanolyannak, mint a valóságban. Megjelenik Vencel Mihály háza, a Firtos, a szomszédasszony, a „bihalok”. Csak hajszálnyi a különbség a festett és a valóságos falu között, de ettől válik Páll Lajos Korondja egyetlenessé, mindannyiunk szülőhelyévé, a haza metaforájává.

Véső Ágoston nagybányai, három éve jár Makóra. „Hegyvidéki ember a síkvidéken” – jellemzi önmagát. „Nagyon szépek a régi makói parasztházak. Szívesen rajzolom őket, mert nekem a látvány elsődleges, de úgy szeretek festeni, hogy a látvány önmagán túlmutasson. A ház az ház, de egyben maga a tradíció is, a megtartás.” Véső Ágostonnak vállalt programja a nagybányaiság. Makói pasztelljein líraiság ötvöződik konstruktív formákkal. Makót festi ugyan, de nagybányai atmoszférával, s közben tettenéri az idő múlását az omladozó parasztházakon.

A munkácsi Földessy Péter kettős identitású. Apja magyar volt, édesanyja ruszin. Anyanyelvét tőle kapta, magyarul azóta tanult meg, mióta magyarországi művésztelepekre jár. Festészete mindkét világ folklórájában gyökerezik, ugyanakkor ízig-veéig modern. Nagyméretű akvarelljein megjelenik a Közép-európai abszurd, régióink groteszk, átalakulóban lévő világa, amit nem kívülről ábrázol és nem kritikai éllel, hanem belülről, megértő, derűs szeretettel.

A sepsiszentgyörgyi Plugor Sándor nagyméretű, feszültséggel telített tollrajzai sem nélkülözik a groteskséget és megértést, de nála jelen van a tragikum is. Sors című, a honfoglalás 1100. évfordulójára készült rajza szívbemarkoló második világháborús pieta.

Sipos László Felvincen él, de minden idegszálával, gondolatával Kolozsvárhoz kötődik. Minta- és példaképei a régi kolozsvári mesterek. Tudásuk, műgondjuk, türelmük inspirálja műves rajzait, melyeken sajátos jelképrendszerrel fejezi ki a XX. század emberének elidegenedtségét és manipuláltságát; visszatérő alakjai Einstein és Bartók, a Bohóc, a Tábornok, a Sámán és a megcsontított, átszabott, szabásvonalak mentén újból összefércelt asszonyok sora, akik hol a Múzsza, hol Niké alakját öltik fel, de mindig a szépséget testesítik meg.

Az évek óta visszajárók közé tartozik a szabadkai Gyurkovics Hunor is, mappájában a Kárpát-medence tájait felvillanó akvarellek százaiával; Antal Imre Gyimesből, palettáján Makó hozadékeként a lángoló alföldi nyár meleg színeivel; Micska Zoltán Munkácsról a középkori freskók örökségét felhasználó, de a ma emberéhez szóló üzenetével; a székelyudvarhelyi Biró Gábor expresszív vízióival, a nagyszabású Orth István virtuóz és gondolatgazdag műveivel, a marosvásárhelyi Miholcsa József a népművészetben gyökerező szobraival.

Csak egyszer járt itt – éppen csak letette névjegyét – a csíkszeredai Márton Árpád és Imets László, a szlovákiai Kopócs Tibor és Balázs István, de itt létük nem múlt el nyomtalanul, a makói kaleidoszkóp mintázatát ők is gazdagabbá teszik, akár az idej nyáron először idelátogató marosvásárhelyi Kákonyi Csilla.

¹⁴ Szenteleky Kornél (1893–1933) Bácskai magyar író, irodalomszervező

¹⁵ Makói Művésztelep II. Városnap Kiállítás, katalógus 1993.

Miholcsa József: Honfoglalás II.

Imets László: Szakadék
(Dömötör Mihály felvételei)

A Makói Művésztelep nem foghatja át a Kárpát-medence magyar művészetének egészét, de sokat megmutat gazdagságából, sokszínűségéből, és ami talán ennél is fontosabb: alkalmat teremt a kisebbségi lét szorításából való időszakos kiszabadulásra, találkozásokra és az anyaország gondoskodó szeretetének megismerésére.

Mindaz, ami fontossá teszi ezt a kisvárosi nyári művésztelepet a magyar képzőművészetben, csiráiban már megvolt a 25 éve megalakult Maros Menti Művésztelepen, és reményeink szerint átmentődik a XXI. századra is, mint olyan hagyomány, amit érdemes lesz akkor is követni.

Jánborné Balog Tünde